KANADA

Ulugmurodov Farhod Faxriddinovich
ulugmurodovfarxod@sies.uz
SamISI "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi assistenti
Botirov Murodjon
murodjonbotirov0336@gmail.com
Samarqand iqtisodiyot va servis istituti IK421-guruh talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Kanada davlatining tarixi, uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, hozirgi kundagi holati va so`ngi o`n yillikdagi iqtisodiy ko`rsatkichlarining o`zgarishlari tahlil qilingan. Tahlil asosida Kanadaning yillar kesimida har bir ko`rsatkich bo`yicha qanday o`zgarishlar bo`lganligi hisoblab chiqilgan va xulosalar berilgan.

Kalit so`zlar: Kanada, yalpi ichki mahsulot, eksport, import, iqtisodiyot, innovatsiya, texnologiya, geografik tavsif, tadqiqot, poytaxt, respublika, tuzum, aholi, tarix.

KIRISH:

Kanada — Shimoliy Amerikaning shimoliy qismida, dunyodagi eng katta arxipelag Kanada-Arktika arxipelagida joylashgan davlat. Poytaxti — Ottava shahri. BMT va NATO a'zosi hisoblanadi. AQSh bilan „Erkin iqtisodiy savdo aylanmasi to'g'risida"gi shartnomasi tuzgan. Birlashgan Qirollik dominioni. 1931-yilda suveren huquqi berilgan. Biroq, mustaqillik e'lon qilinmagan. Mamlakatni Birlashgan Qirollik qiroli (yoki qirolichasi) tomonidan tayinlangan general-gubernator boshqaradi. Aholi soni - 40 842 140 kishi (2024). Maydoni - 9 984 840 km2.

Adabiyotlar tahlili:

Xo'jaligi. Kanada — yuksak taraqqiy etgan industrial-agrar mamlakat. Yalpi ichki mahsulotda sanoatning ulushi 22 %, qishloq xo'jaligi ulushi 2,2 %. Aholi jon boshiga mineral xom ashyo va yarim fabrikatlar ishlab chiqarish jihatdan Kanada taraqqiy etgan ko'pgina mamlakatlardan ustunlik qiladi. Nikel, rux, kumush, molibden rudalari, asbest, oltin, platina, niobiy, tabiiy gaz, oltingurt qazib chiqarishda, gazetabop qog'oz, alyuminiy, sellyuloza, tilingan binokorlik yog'ochlari ishlab chiqarishda dunyoda oldingi o'rinlardan birida turadi. Kanadada ko'mir, neft, temir rudasi, volfram, uran (metall tarkibidagi ruda), kaliyli tuzlar, oltingugurt qam qazib chiqariladi. Yiliga o'rtacha 490,8 mlrd. kVt-soat elektr energiya hosil qilinadi. Toronto, Vankuver va Ontario atrofida bir kancha yirik issiqlik elektr stansiya va AES bor. Asosiy GESlari Kvebek, Ontario va Britaniya Kolumbiyasi viloyatlarida. Ishlab chiqaruvchi sanoatda

oziq-ovqat va tamaki sanoati', qora va rangli metallurgiya hamda metall ishlash, transport mashinasozligi va b. tarmoqlar yetakchi oʻrinda .

Tashqi savdo. Kanada chetga avtomobil, qogʻoz, bugʻdoy, yogʻochtaxta, sellyuloza, nikel, alyuminiy, neft va neft mahsulotlari, temir rudasi, mis, asbest, uran, kaliyli tuzlar, tabiiy gaz, mis, sanoat jihozlari va boshqalar chiqaradi. Chetdan mashina va sanoat uskunalari va mollari, koʻmir, kofe, kauchuk, banan va kakao sotib oladi. Savdosotiqdagi asosiy mijozlari: AQSH, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya. 1989-yilda Kanada bilan AQSH oʻrtasida erkin savdo haqidagi bitim kuchga kirishi va 1992-yilda Shimoliy Amerika erkin savdo mintaqasi toʻgʻrisidagi uch tomonlama (AQSH—Kanada—Meksika) bitim imzolanishi bilan Kanada iqtisodiyotining Amerika iqtisodiyoti bilan birlashuvi va uning Shimoliy Amerika yagona iqtisodiy makoni tarkibiy qismiga aylanish jarayoni tezlashdi. Pul birligi — Kanada dollari.

Moliyaviy tizimi. Rasmiy valyuta — Kanada dollari.

Moliyaviy siyosat. Kanadaning moliyaviy siyosati Kanada hukumati tomonidan yillik byudjetini Jamoatlar palatasiga taqdim etganda shakllantiriladi. Ushbu siyosatlar iqtisodiyotga hukumat tomonidan beriladigan subsidiyalar va imtiyozlar orqali ta'sir qiladi. Bundan tashqari, fiskal siyosat Kanada hukumati uchun daromad soligʻi, savdo soligʻi, aktsiz soligʻi va boshqa daromad shakllari uchun stavkalarni belgilaydi.

Pul-kredit siyosati. Kanadada pul-kredit siyosati Kanada Banki tomonidan boshqariladi, u oʻz foiz stavkasi yoki qayta moliyalash stavkasining kunlik yuqoriga yoki pastga oʻzgarishini e'lon qilish orqali qisqa muddatli % stavkalariga ta'sir qiladi. Qayta moliyalash stavkasini shu tarzda oʻzgartirib, Kanada Banki boshqa barcha foiz stavkalari, masalan, ipoteka stavkalari va boshqalar ustidan nazoratni ta'minlaydi. Bundan tashqari, kurslarga bu ta'sir Kanada dollari kursining oʻzgarishi natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Inflyatsiya. Kanada Banki inflyatsiyani hisoblangan 2 % darajasida, ya'ni maqsadli tebranish oraligʻining oʻrta nuqtasida 1 % dan 3 % gacha ushlab turishni maqsad qilgan. Garchi inflyatsiyani nazorat qilish choralari global CPIga asoslangan boʻlsa-da, Bank tendentsiyali inflyatsiyani hisoblash va oʻz siyosatini yuritish uchun benchmark indeksidan foydalanadi. Ushbu indeksning oʻsish sur'ati inflyatsiyaning asosiy tendentsiyasining yanada ishonchli oʻlchovini ta'minlaydi va jahon CPIda boʻlajak oʻzgarishlarning eng yaxshi koʻrsatkichidir "((Kanada banki sahifalari[1]).

Iste'mol narxlari indeksi (jahon CPI) — „Kanada Statistikasi tomonidan e'lon qilingan va ikki xil sana uchun odatiy" iste'mol savatchasi „tovar va xizmatlarning chakana narxlarini taqqoslash natijasida olingan narxlar oʻzgarishi koʻrsatkichi".

Benchmark indeksi — "Iste'mol narxlari indeksining bir turi boʻlib, uning sakkizta eng oʻzgaruvchan komponenti (mevalar, sabzavotlar, benzin, mazut, tabiiy gaz, ipoteka

foizlari, shahar transporti va tamaki — CPI savatining 16 % ini tashkil qiladi) va bilvosita soliqlardagi o‘zgarishlarning boshqa tarkibiy qismlarga ta’siri. (2001-yil may oyigacha Kanada Banki CPIni oziq-ovqat, energiya va bilvosita soliqlardagi o‘zgarishlarning ta’sirisiz mos yozuvlar indeksi sifatida ishlatgan) "(Kanada banki sahifalari).[1]

Tadqiqot metodologiyasi. Quyidagi tahlilda korrelyatsion va regression usulni qo`llagan holda tahlil qiliningan va olingan natijalar asosida xulosa chiqarilgan. Maqolada Kanadaning iqtisodiy ko`rsatkichlari oxirgi o`n yillikda ya`ni 2014-yildan 2023-yilgacha bo`lgan davrda qanday o`zgarganligi va har bir yilda qancha miqdorni tashkil qilganligi yoritib berilgan. Iqtisodiy ko`rsatkichlar sifatida mamlakatning YaIM hajmi, aholi soni, aholi jon boshiga YaIM, eksport, import, YaIMdagi eksport ulushiva YaIMdagi import ulushi kabi ko`rsatkichlar tahlil qilingan.

Tahlil va natijalar. (1-jadval)

Indicator Name	Gross savings (current US$)	GNI, Atlas method (current US$)	Agriculture, forestry, and fishing, value added (constant 2015 US$)	Population, total	GDP (current US$)	Goods exports (BoP, current US$)
2014	4E+11	1,85E+12	2,79E+10	35434066	1,81E+12	4,8E+11
2015	3,05E+11	1,7E+12	2,91E+10	35704498	1,56E+12	4,11E+11
2016	2,93E+11	1,59E+12	3,03E+10	36110803	1,53E+12	3,94E+11
2017	3,27E+11	1,57E+12	3,1E+10	36545075	1,65E+12	4,24E+11
2018	3,38E+11	1,67E+12	3,09E+10	37072620	1,73E+12	4,52E+11
2019	3,53E+11	1,75E+12	3,16E+10	37618495	1,74E+12	4,49E+11
2020	3,22E+11	1,67E+12	3,17E+10	38028638	1,66E+12	3,91E+11
2021	4,68E+11	1,87E+12	2,89E+10	38239864	2,01E+12	5,08E+11
2022	5,2E+11	2,08E+12	3,24E+10	38939056	2,16E+12	5,99E+11
2023	4,7E+11	2,17E+12	3,09E+10	40097761	2,14E+12	5,69E+11

Korrelyatsion tahlil: (2-jadval)

[1] Ochiq ma`lumotlar bazasi – wikipedia.uz

Gross savings (current US$)		*GNI, Atlas method (current US$)*		*Agriculture, forestry, and fishing, value added (constant 2015 US$)*		*Population, total*		*GDP (current US$)*		*Goods exports (BoP, current US$)*	
Среднее	3,8E+11	Среднее	1,79E+12	Среднее	3,05E+10	Среднее	37379088	Среднее	1,8E+12	Среднее	4,68E+11
Стандартная ошибка	2,53E+10	Стандартная ошибка	6,35E+10	Стандартная ошибка	4,49E+08	Стандартная ошибка	471761	Стандартная ошибка	7,28E+10	Стандартная ошибка	2,27E+10
Медиана	3,46E+11	Медиана	1,73E+12	Медиана	3,09E+10	Медиана	37345558	Медиана	1,73E+12	Медиана	4,51E+11
Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д
Стандартное отклонение	8,01E+10	Стандартное отклонение	2,01E+11	Стандартное отклонение	1,42E+09	Стандартное отклонение	1491839	Стандартное отклонение	2,3E+11	Стандартное отклонение	7,18E+10
Дисперсия выборки	6,42E+21	Дисперсия выборки	4,03E+22	Дисперсия выборки	2,02E+18	Дисперсия выборки	2,23E+12	Дисперсия выборки	5,29E+22	Дисперсия выборки	5,15E+21

Эксцесс	-0,99903	Эксцесс	-0,10234	Эксцесс	-0,4586	Эксцесс	-0,52618	Эксцесс	-0,97522	Эксцесс	-0,35829
Асимметричность	0,73382	Асимметричность	0,918169	Асимметричность	-0,61343	Асимметричность	0,42303	Асимметричность	0,663712	Асимметричность	0,839692
Интервал	2,28E+11	Интервал	5,99E+11	Интервал	4,54E+09	Интервал	4663695	Интервал	6,33E+11	Интервал	2,08E+11
Минимум	2,93E+11	Минимум	1,57E+12	Минимум	2,79E+10	Минимум	35434066	Минимум	1,53E+12	Минимум	3,91E+11
Максимум	5,2E+11	Максимум	2,17E+12	Максимум	3,24E+10	Максимум	40097761	Максимум	2,16E+12	Максимум	5,99E+11
Сумма	3,8E+12	Сумма	1,79E+13	Сумма	3,05E+11	Сумма	3,74E+08	Сумма	1,8E+13	Сумма	4,68E+12
Счет	10	Счет	10	Счет	10	Счет	10	Счет	10	Счет	10
Уровень надежности(95,0%)	5,73E+10	Уровень надежности(95,0%)	1,44E+11	Уровень надежности(95,0%)	1,02E+09	Уровень надежности(95,0%)	1067197	Уровень надежности(95,0%)	1,65E+11	Уровень надежности(95,0%)	5,13E+10

Korrelyatsion tahlil natijasi: (3-jadval)

	Gross savings (current US$)	*GNI, Atlas method (current US$)*	*Agriculture, forestry, and fishing, value added (constant 2015 US$)*	*Population, total*	*GDP (current US$)*	*Goods exports (BoP, current US$)*
Gross savings (current US$)	1					
GNI, Atlas method (current US$)	0,906445	1				
Agriculture, forestry, and fishing, value added (constant 2015 US$)	0,101771	0,105756	1			
Population, total	0,696959	0,729293	0,579884	1		
GDP (current US$)	0,981435	0,933574	0,192932	0,795099	1	
Goods exports (BoP, current US$)	0,964528	0,93521	0,169657	0,689908	0,970875	1

Qishloq xo`jaligining (agriculture, forestry and fishing value) YaIMga ta`sir ko`rsatish darajasi 0.717683 ga teng ekanligi jadvalda ko`rsatib o`tilgan. Buning ma`nosi shundan iboratki ishlab chiqarish sanoati hajmi 100 mlrd dollarga ko`payadigan bo`lsa mamlakat YaIM hajmi 72 mlrd dollarga ko`payadi degan prognozni berishimiz mumkin. Agarda ishlab chiaqrish hajmi shuncha kamayadigan bo`lsa yalpi ichki mahsulot hajmi ham tepada ko`rsatib o`tilgan miqdorda kamayishini xulosa qilishimiz mumkin. YaIM hajmiga ta`isir qiluvchi keyingi iqtisodiy omillarni ko`rib chiqadigan bo`lsak ulardan biri mahsulot va xizmatlar exporti hisoblanadi. Uning ta`sir etish koeffitsienti 0.534053 ga teng ekanligini ko`rishimiz mumkin. Demak mahsulot va xizmatlar exportining hajmini taxminan 50% qismi YaIM hajmiga ta`sir ko`rsatar ekan. Xizmatlar sohasining ulushi esa eng yuqori koeffitsientni ko`rsatib turibdi. Umumiy holda olganda xizmatlar sohasi bevosita kalkulyatsiya jarayonida YaIM ichiga kirib ketganligi uchun ham deyarli 100% natijaviy koeffitsientni ko`rsatib turibdi.

Regression tahlil: (4-jadval)

ВЫВОД ИТОГОВ								
Регрессионная статистика								
Множественный R	0,992467							
R-квадрат	0,984991							
Нормированный R-квадрат	0,96623							
Стандартная ошибка	1,47E+10							

Наблюдения	10							
Дисперсионный анализ								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*			
Регрессия	5	5,69E+22	1,14E+22	52,50134	0,000971			
Остаток	4	8,67E+20	2,17E+20					
Итого	9	5,78E+22						
	Коэффициенты	*Стандартная ошибка*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*	*Нижние 95,0%*	*Верхние 95,0%*
Y-пересечение	1,99E+11	1,95E+11	1,017018	0,366657	-3,4E+11	7,41E+11	-3,4E+11	7,41E+11
GNI, Atlas method (current US$)	-0,00078	0,091155	-0,00853	0,993602	-0,25387	0,25231	-0,25387	0,25231

Agriculture, forestry, and fishing, value added (constant 2015 US$)	4,04753	7,645483	0,529401	0,624546	-17,1797	25,27479	-17,1797	25,27479
Population, total	-20447,8	14139,46	-1,44615	0,221669	-59705,2	18809,64	-59705,2	18809,64
GDP (current US$)	0,550272	0,184993	2,974552	0,040959	0,036648	1,063895	0,036648	1,063895
Goods exports (BoP, current US$)	-0,35459	0,545729	-0,64976	0,551276	-1,86978	1,160595	-1,86978	1,160595
ВЫВОД ОСТАТКА				ВЫВОД ВЕРОЯТНОСТИ				
Наблюдение	*Предсказанное Gross savings (current US$)*	*Остатки*		*Персентиль*	*Gross savings (current US$)*			
1	4,09E+11	-8,8E+09		5	2,93E+11			

2	2,96E+11	8,86E+09		15	3,05E+11			
3	2,83E+11	9,86E+09		25	3,22E+11			
4	3,33E+11	-5,5E+09		35	3,27E+11			
5	3,53E+11	-1,5E+10		45	3,38E+11			
6	3,56E+11	-2,9E+09		55	3,53E+11			
7	3,21E+11	1,63E+09		65	4E+11			
8	4,57E+11	1,06E+10		75	4,68E+11			
9	5,09E+11	1,14E+10		85	4,7E+11			
10	4,79E+11	-9,7E+09		95	5,2E+11			

Yuqoridagi regression tahlil natijasiga ko’ra ko‘p o‘zgaruvchanlik R: 0.992467. Bu ko‘rsatkich modelning umumiy yaxshi moslashishini bildiradi. 0.992467 koeffitsiyenti, iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarning 99.2% ini model tushuntirayotganini anglatadi. R kvadrat: 0.984991. Bu ko‘rsatkich, modelning 98.4% o‘zgarishlarni tushuntirishi mumkinligini bildiradi. Ya'ni, sanoat sektori o‘sishining 98.4% ini bu model izohlashga qodir. To‘g‘rilangan R kvadrat: 0.96623. Bu ko‘rsatkich ham yuqori va modeldagi parametrlar to‘g‘ri tanlanganligini tasdiqlaydi. U 96.6% o‘zgarishni tushuntiradi.

Standart xato: 1.47E+10. Bu ko‘rsatkich tahlilning aniqligini bildiradi. U past bo‘lsa, model aniqroq hisoblanadi.

Regression tahlil natijasi: (5-jadval)

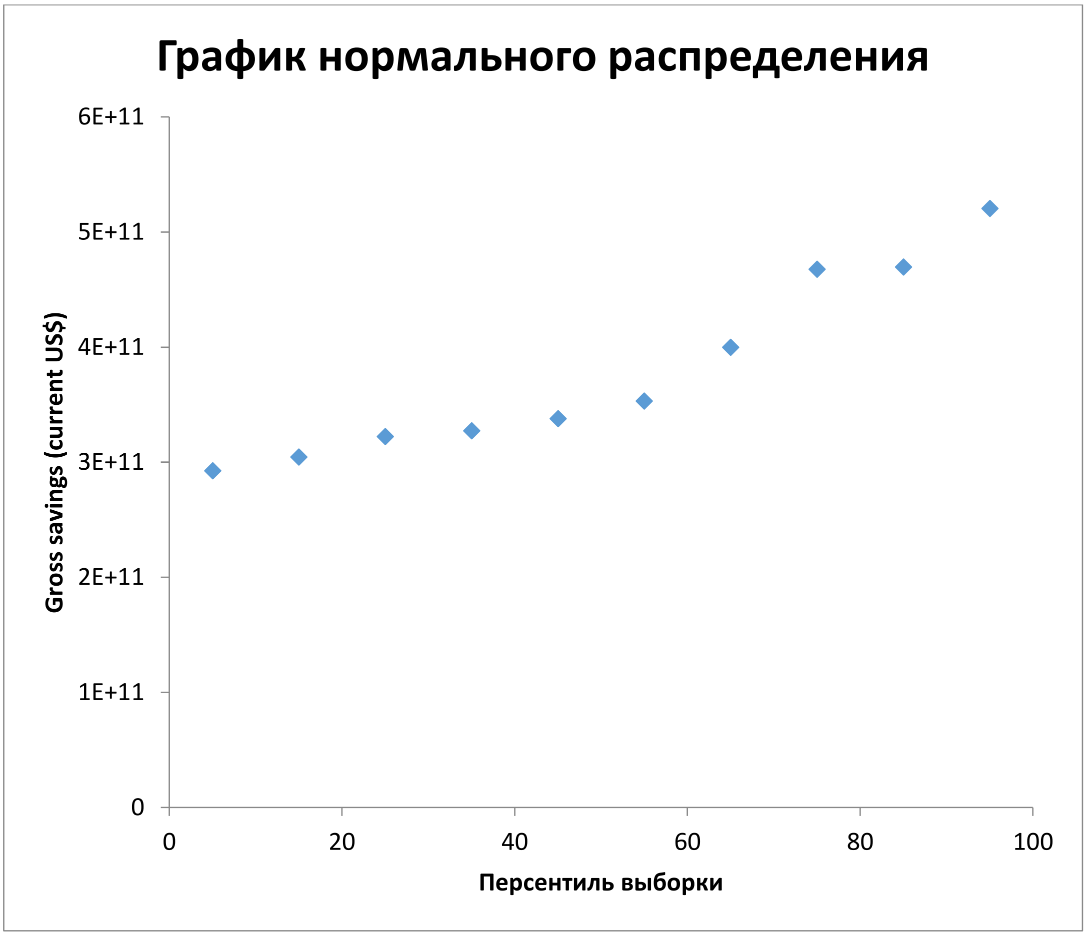

Xulosa.

Tepadagi barcha ma`lumotlar asosida xulosa qiladigan bo`lsak asosan Kanada chetga avtomobil, qog‘oz, bug‘doy, yog‘ochtaxta, sellyuloza, nikel, alyuminiy, neft va neft mahsulotlari, temir rudasi, mis, asbest, uran, kaliyli tuzlar, tabiiy gaz, mis, sanoat jihozlari va boshqalar chiqaradigan davlat hisoblanadi. Chetdan mashina va sanoat uskunalari va mollari, ko‘mir, kofe, kauchuk, banan va kakao sotib oladi. Savdosotiqdagi asosiy mijozlari: AQSH, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya.

1989-yilda Kanada bilan AQSH o‘rtasida erkin savdo haqidagi bitim kuchga kirishi va 1992-yilda Shimoliy Amerika erkin savdo mintaqasi to‘g‘risidagi uch tomonlama (AQSH—Kanada—Meksika) bitim imzolanishi bilan Kanada iqtisodiyotining Amerika iqtisodiyoti bilan birlashuvi va uning Shimoliy Amerika yagona iqtisodiy makoni tarkibiy qismiga aylanish jarayoni tezlashdi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Jahon bankining statistic ma`lumotlari - https://data.worldbank.org/
2. Ochiq ma`lumotlar bazasi – Wikipedia.uz
3. Makrotrends ma`lumotlari - https://www.macrotrends.net/